

TOMIS — CONSTANTIA — CONSTANȚA

Gh. MĂNUCU-ADAMEȘTEANU

În cursul secolului al VII-lea, ca urmare a repetatelor invazii ale populațiilor migratoare — avari, slavi și, mai târziu, bulgari, asistăm la un proces lent dar ireversibil de descompunere a limesului dunărean și maritim, a formelor de viață urbană¹.

Tomisul va cunoaște avatarurile atacului avaro-slav din anii 614—615, care va efecta grav numeroase centre dobrogene². Elemente de cultură materială din ultimele nivele de locuire au permis să se presupună că viața a continuat să pulseze în forme de cultură romano-bizantină pînă pe la 679—680³. Printre acestea au apărut și unele descoperiri care probează trecerea acestor migratori: pe pardoseala basilicii mari s-au găsit borcane și străchini lucrate cu mina, decorate cu creștături pe buză și briie alveolare⁴.

Moneda mărunță de bronz — de la Heraclius, Constans II, Constans II împreună cu Constantin IV — reflectă o circulație mult mai redusă față de epoca anterioară distrugerilor din anii 614—615, dar reprezintă o realitate palpabilă de necontestat⁵.

¹ *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. II, București, 1970: Radu Vulpe, Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, *Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1968, p. 442—445.

² M. Sâmpetru, *SCIV*, 22, 1971, 2, p. 221—225 consideră că Tomisul și-a încetat acum existența.

³ A. Petre, *Dacia*, NS, 7 1963, p. 631; I. Barnea, *DID*, II, 1968, p. 442—444, 498, 499; R. Vulpe, *Pontica*, 2, 1969, p. 165.

⁴ C. Cîrjan, *Pontice*, 4, 1971, 339—350; A. Rădulescu, *RRH* 1981, 4, p. 631; Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare, Dobrogea*, București, 1979, p. 158—159.

⁵ I. Irimia *SCN*, I, 1957, p. 197; Gh. Poenaru Bordea, *SCN*, IV, 1968, p. 406—407, nr. 7; idem, *Monnaies byzantines des VI-e — VII-e siècles en Dobroudja. In Actes du XIV-e Congrès International des Etudes Byzantines*, Bucarest, 6—12 septembrie 1971, volume III, București, 1976, p. 203—214; Gh. Poenaru Bordea și Radu Ocheseanu *SCIVA* 31, 1980, 3, p. 377—396; Gh. Poenaru și I. Donoiu, *BSNR LXXV—LXXVI*, 1981—1982, p. 238—243.

Spre sfârșitul domniei lui Constantin al IV-lea Pogonatul, împinși de khazari, bulgarii lui Asparuch ajung pînă la Dunăre. Teritoriul dobrogean va cunoaște noi atacuri devastatoare, care vor pune capăt existenței ultimelor centre fortificate. Intervenția armatei imperiale, sub directă conducere a împăratului, se va finaliza cu un dezastru pentru bizantini : prin pacea încheiată în anul 681 Asparuch va păstra teritoriile cucerite în schimbul plății unui tribut⁶. Din acest moment, pentru o perioadă de aproape trei secole, istoria așezării de pe țărmul Mării Negre, ca și a întregii provincii dobrogene, va fi învăluită de un mare con de umbră, străbătut rareori de raze de lumină.

Într-o lucrare de sinteză ce tratează istoria provinciei dintre Dunăre și Mare se apreciază că Tomisul, acum simplă așezare rurală, există și la începutul secolului al VIII-lea⁷.

O lectură atentă a izvorului în discuție — însemnările patriarhului Nicephorus — ne dovedește cu claritate că amplasarea geografică — în Crimeea — nu permite identificarea Tomisului menționat acolo cu localitatea dobrogeană, chiar dacă el este situat tot pe țărmul Mării Negre : „Anul 702 — a trimis-o îndată pe soția sa Theodora la tatăl ei iar el (Justinian II) s-a îndreptat spre ținutul din preajma mării numit Tomis. A ajuns acolo împreună cu cîțiva tovarăși și, după ce a plutit pe alături, a mers mai departe, pînă la cetatea Symbolon, de lîngă Cherson. Acolo a intrat în port și a trimis pe unul dintre însoțitori în cetate și a adus de acolo la sine pe Barasvacurios, pe fratele acestuia, Salivas, și încă alți cîțiva bărbați. A plecat cu dîșii mai departe, a trecut pe lîngă așa-zisa Necropila și a ajuns la fluviul Istru“⁸. Aceeași localitate o întîlnim și în Cronica lui Theophanes Confesor, care plasează cu doi ani mai tîrziu, în 704, încercarea ex-împăratului Justinian II Rhinotmetos de a recupa tronul Bizanțului cu ajutorul hanului bulgar Tervel : „... iar el (Justinian II) se furișă în taină din Fanagoria și ajunse în Tomis. Acolo descoperi o barcă pescărească, se sui în ea și, trecînd pe lîngă Asada, merse pînă la Symbolon, lîngă Cherson. Și trimițînd în taină vorbă în Cherson, luă cu sine pe Barasbacurios și pe fratele său, pe Salivas, pe Stefan și pe Moropaul împreună cu Teofil. Pluti cu ei mai departe și trecu de farul din Cherson, apoi tot așa mai departe pe lîngă țărm, pe la Necropila și gurile fluviilor Danapris și Danastris... apoi ajunse la fluviul Dunărea“⁹.

O altă propunere de identificare se referă la Constantia, ce apare într-un text enigmatic al lui Pseudo Codinus — „De originibus Cons-

⁶ Louis Bréhier, *Le monde byzantine, I, Vie et mort de Byzance*, Paris, 1969, p. 65.

⁷ Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, Bizantini, români, bulgari la Dunărea de Jos, București 1971, p. 9. Pentru o identificare cu actuala localitate constănțeană pledează și Em. Popescu, *Byz. Zeitschrift*, 66, 1973, 2, p. 379.

⁸ Pentru localizarea în Crimeea — cf. Editorii izvoarelor din *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. II, București, 1970, p. 627—629 (vezi și nota 9); Vasilka Tâpkova Zaimova, *Studia Balkanica*, I, 1970, p. 80, nota 8.

⁹ *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, p. 621.

tantinopolis“ : după ce se spune că împăratul Constantin cel Mare îi înfringe pe sciți, sînt enumerate, în ordine, localitățile Preslav, Drista, Pliskova și Constantia. Cum Preslav și Pliska au fost înființate mult mai tîrziu, s-a presupus că autorul consemnării a făcut o confuzie între împărații Constantin cel Mare și Constantin Porfirogenetul și evenimentele au fost plasate în secolul al X-lea¹⁰. Menționarea Constantiei alături de așezări aflate pe teritoriul de astăzi al Bulgariei, la mare depărtare de gurile Dunării, constituie un impediment major în stabilirea unei corespondențe cu localitatea dobrogeană. Mult mai plauzibilă ne apare situarea ei undeva în regiunea Traciei. În sprijinul unei asemenea variante pledează o inscripție descoperită la Pliska și pe care se păstrează textul unui tratat încheiat între bulgari și bizantini în anul 814. Toponimele ce marchează linia graniței dintre cele două state se succedă în ordinea următoare : Debeltes, Potomu Kastel între două Abroleba, Balzena, Agathonike, Leuke, Constantia și Macri Libada¹¹.

Pînă acum ne-am oprit asupra unor topo-omonime — Tomis, Constantia — identificate greșit cu localitatea dobrogeană și pentru care sînt de căutat localizări în zone geografice aflate în nordul său în sudul Dobrogei. În continuare vom lua în discuție alte două izvoare scrise, din prima jumătate a secolului al IX-lea, înrudite prin asimilarea aceleiași erori : perpetuarea în timp a unor realități existente în secolul al VII-lea.

Din timpul patriarhului Nicephorus (806—815) se păstrează cîteva liste episcopale în care figurează și Tomisul¹².

NOTITIAE EPISCOPATUUM

A. LISTA 8. ARHIEPISCOPI AUTOCEFALI

Eparhia Scitiei la Tomis.

C. LISTA 6

b. Eparhia Scitiei la Tomis.

O altă sursă care pare să ne dezvăluie realități din vecinătatea Constanței de astăzi o constituie opera călugărului german Walafrid Strabo, „*Libellus de exordiis et incrementis quarundam in rebus ecclesiasticis rerum*“, redactată în anul 847. În capitolul VII — „*Quando Theotisce domus deidicatur*“ — se afirmă, pe baza unor informații obținute de la alți călugări demni de crezare că, la unele neamuri scitice, mai ales la tomitani, slujba se făcea în limba gotică : „... et fidelium fratrum relatione didicimus, apud quasdam Scytharum gentes maxime Tomitanos eadem locutione divina hactenus celebrari officia... Theotiscus sermo“¹³.

¹⁰ Em. Popescu *op. cit.* p. 379—380 ; I. Barnes, SCIVA, 1974, 3, p. 427.

¹¹ V. Besevliev, *Die protobulgarischen Inschriften*, Berlin, 1969, p. 191, 197 ; R. Florescu și R. Ciobanu, *Pontica*, 5, 1972, p. 337.

¹² *Fontes Historiae Daco-Romaniae*, II, p. 639.

¹³ Petre Diaconu, Petre S. Năsturel, *Dacia NS*, 13, 1969, p. 448—449 ; Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (sec. X—XIV)*, București, 1974, p. 93—94 ; Em. Popescu, *op. cit.*, p. 379.

Orizontul nostru informațional capătă noi deschideri prin includerea descoperirilor arheologice, numismatice și sigilografice.

Pînă în prezent, pe teritoriul actual al orașului Constanța n-au fost surprinse urme de locuire (bordeie, cuptoare, morminte) sau elemente de cultură materială¹⁴ (ceramică, unelte, podoabe) care să indice existența unei așezări care să fi existat în intervalul scurs de la distrugerea Tomisului din 679—680 și pînă la jumătatea secolului al IX-lea, cînd așezarea este atestată din nou, pe cale documentară.

Singura noastră bază de discuție reală o comportă descoperirile numismatice care, cu unele intermitențe, acoperă această perioadă. Deși ne exprimăm unele rezerve față de autenticitatea tuturor informațiilor referitoare la locul de descoperire a unor piese (Colecția Băcăuanu este formată, în cea mai mare parte, din monede găsite la Constanța, dar apar și exemplare provenind din localități dobrogene învecinate) nu putem să nu evidențiem o anumită convergență a materialului numismatic din această așezare litorală.

Apariția, la Constanța, a unui follis de la Tiberiu III Apsimar (698—705)¹⁵, singura descoperire monetară din intervalul cuprins între 679—680 și 751, se integrează unui orizont mai larg, ce acoperea toată Dobrogea, trecînd și la nord de Dunăre și care pare să constituie dovada unui interes constant manifestat de imperiu față de regiunea istro-ponțică la sfîrșitul secolului VII și începutul secolului VIII¹⁶.

Urmează patru monede de bronz care, cu unele intermitențe, acoperă o perioadă distinctă de timp, respectiv domniile împăraților Constantin V Copronimul (751—775), Leon IV Chazarul (775—780), Nichifor I (802—811) și Mihail III (842—867)¹⁷.

Emisiunile din a doua jumătate a secolului al VIII-lea marchează în primul rînd o schimbare a raporturilor de forțe resimțite la Dunărea de Jos : acțiunile combinate ale flotei cu armata de uscat aduc succese bizantine repetate (756, 763, 765, 773), bulgarii fiind nevoiți să încheie pacea în condiții nefavorabile pentru ei¹⁸.

Luate pe ansamblu, descoperirile monetare par să probeze existența unei așezări ce poartă încă numele de Tomis. Deși acestui mo-

¹⁴ În acest context ne apare cu totul izolată, datarea unor piese din ceramică lucrată cu mîna, la începutul secolului al VIII-lea — vezi Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *op. cit.*, p. 158—159. De o datare largă (sec. VII—VIII) beneficiază un inel de aur cu două miini încrucișate, piesă ce se păstrează în colecția Maria și Dr. G. Severeanu, cf. Mihai Gramatopol și Virginia Crăciunescu, RRHA, 1967, 4, pag. 149, nr. 151.

¹⁵ Moneda a făcut parte din colecția Băcăoanu și acum se află la muzeul din Constanța (inventar 13 083) — vezi Gh. Poenaru Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 243, nota 49 ; I. Iordanov, *Dobrudza (491—1092) — selon les données de la numismatique et de la sphragistique in Dobroudza. Etudes ethno-culturelles*, Sofia, 1987, p. 188.

¹⁶ Gh. Poenaru Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 238, nr. 6, p. 243.

¹⁷ *Ibid.* p. 238, nr. 8 ; I. Dimian, SCNI, 1957, p. 197 ; Gh. Poenaru Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 245, nota 62 și I. Iordanov *loc. cit.*

¹⁸ Gh. Poenaru Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 254, nota 72 ; L. Brehier, *op. cit.*, p. 84.

ment de viețuire i se pot atribui, se pare, unele descoperiri sigilografice¹⁹, este puțin probabil că aici să fi existat un sediu episcopal. Informațiile acumulate pînă în prezent ne îngăduie să afirmăm mai degrabă că referirile din *Notitiae Episcopatum* nu sînt decît o copie de date reflectînd o ierarhie religioasă existentă pînă în secolul al VII-lea.

Urmează un lung hiatus, de aproape un secol, în care nu putem spune nimic despre istoria acestor locuri.

Prima menționare clară, din păcate și ultima, o datorăm unui pasaj din „*De administrando Imperio*“ a împăratului cărturar Constantin VII Porfirogenetul, care ne oferă o descriere a drumului urmat de monoxilele rusești pînă la Constantinopol: (...) „De la Sulina înainte nu se mai tem de nimeni, ci intră în țara bulgarilor și ajung la gura Dunării. De la Dunăre se îndreaptă spre Conopa (probabil un ostrov între brațul Sf. Gheorghe și lacul Razelm) iar de la Conopa spre Konstantia apoi spre Varna“²⁰.

Deși această informație ne-a parvenit în mod trunchiat (după Konstantia urmează o lacună) ea are marele merit de a ne semnală, la jumătatea secolului al X-lea, existența unei așezări cu numele Konstantia.

Răspunsul la unele întrebări inerente — data înființării ei, de către cine, așezare cu caracter militar sau comercial etc. — vom încerca să-l aflăm din analiza altor categorii de izvoare — arheologice, numismatice și sigilografice.

Lucrările edilitare impuse de extinderea și modernizarea unui oraș de mărimea Constanței au prilejuit depistarea unor nuclee de locuire răspîndite pe o mare suprafață. Dezvelirea a numeroase vestigii-locuințe, cuptoare, gropi menajere, morminte de inhumație — ne permite să afirmăm că viața pulsa pe aceste meleaguri în cursul secolului al X-lea²¹. Majoritatea descoperirilor arheologice o reprezintă ceramica de uz comun (oala borcan) care, în momentul actual al cunoștințelor noastre, nu suportă o diferențiere cronologică prea strînsă și, deci, nu ne permite o clarificare a începuturilor locuirii de aici.

Primele diferențieri ne sînt oferite de materialul numismatic și, pentru a evalua mai bine importanța descoperirilor de la Constanța, vom apela la statistici comparative în cadrul descoperirilor numismatice de pe întreg teritoriul dobrogean.

¹⁹ Din secolele VII—VIII se cunosc trei sigilii ce poartă nume ca Ioan (2 ex.) și Teodor ascunse sub o monogramă cu litere grecești dispuse cruciform fără să ne destăinuie funcția sau titlul posesorilor. Ele au fost strînse de M. Soutzu și s-ar putea ca unele să fie găsite la Constanța — I. Barnea, RESEE, 7, 1969, p. 30—32 numerele 19—21 (sec. VII—VIII); idem DID, III, p. 19, fig. 2/1—3.

²⁰ *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, p. 661. Nu am considerat necesar să luăm în discuție pasajul din „*De Thematibus*“ deoarece reia un text mai vechi al lui Hierocles — cf. Em. Popescu, *op. cit.*, p. 361.

²¹ Corneliu Cîrjan, Pontice, 2, 1969, p. 373—394; Adrian Rădulescu *Contribution à une meilleure connaissance du répertoire archéologique du Haut Moyen Age en Dobrođa*, Actes du VIII-e Congrès des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Prague, II, 1971, p. 981; I. Barnea, *op. cit.*, p. 243.

Ca și în perioada anterioară, secolul al IX-lea se caracterizează printr-o slabă circulație monetară bizantină : din intervalul cuprins între domniile împăraților Nichifor I (802—811) și Vasile I (867—886) se cunosc 4 piese din aur și 9 din bronz pentru Dobrogea și numai 2 exemplare din bronz de la Constanța²². Domnia lui Leon al VI-lea (886—912) marchează începutul unui reviriment²³ care se va amplifica treptat în cursul veacului al X-lea. De la acest împărat s-au găsit 16 folles, în timp ce la Constanța, aparent inexplicabil, nu se cunoaște nici o monedă²⁴.

Urmează lunga domnie a împăratului Constantin al VII-lea Porfirogenetul, cu asociații cunoscuți : Zoe (913—919), Roman I Lekapenos (919—944) și Christophoros (921—929). Este epoca în care consemnăm apariția toponimului Constantia și care oferă o statistică relevantă a descoperirilor numismatice : în Dobrogea s-au găsit 8 piese de aur și 12 de bronz²⁵, iar la Constanța 4 de aur și 4 de bronz²⁶. Pe de altă

²² Nichifor I. (802—811) : un follis la Mangalia, cf. Gh. Poenaru Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 245, nota 62 ; Leon V. și Constantin (813—820) — 1 follis din nordul Dobrogei, cf. E. Oberlander Tirnoveanu, SCN, 7, 1980, p. 163—164, nr. 4 ; Isaccea — follis cf. Cristina Opași, Gh. Mănuclu Adameșteanu, *Monede române și bizantine din colecția Dobrin R.* (mss) ; Mihail II (820—829) — 1 follis găsit în Dobrogea cf. Gh. Poenaru Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 258, nr. 9 ; Teofil (829—842) : două monede de aur din Dobrogea cf. N. Bănescu, *op. cit.*, p. 193 ; un follis de la Peceneaga jud. Constanța cf. Gh. Poenaru Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 245, nota 69, și nu din jud. Tulcea cum apare din greșeală la I. Barnea, DID, III, p. 23, nota 49 ; Rasova — 3 folles, cf. I. Dimian, *op. cit.*, p. 198 ; Vasile I (867—886) — o piesă de aur din Dobrogea, cf. Bănescu, *op. cit.*, p. 193 și alta de la Dorobanțu jud. Tulcea, cf. Gh. Poenaru Bordea și Aurică Smaranda, BSNR LXX—LXXVI, 1976—1980, p. 645, nr. 1 ; piese de bronz se cunosc din localități dobrogene neprecizate — cf. N. Bănescu, *op. cit.*, p. 193 și G. Custurea, Pontica 19, 1986, p. 277, nr. 8.

²³ E. Oberlander Tirnoveanu, *op. cit.*, p. 165 ; G. Custurea, *op. cit.*, p. 276, Gh. Poenaru Bordea, I. Donoiu, *op. cit.* p. 245.

²⁴ De la Leon al VI-lea s-au descoperit următoarele monede de bronz : Galița — 1 ex. — cf. P. Diaconu, SCIV, 15, 1964, 1. p. 143 ; Hirșova — 1 ex. — cf. G. Custurea, *op. cit.*, p. 277, nr. 10 ; Mangalia — 1 ex. — cf. R. Ocheșeanu, Pontica, 14, 1981, p. 312, nr. 5 ; I. Iordanov, p. 186, tabel 1 și p. 188 sînt trecute 3 descoperiri la Mangalia dar fără nici o trimitere bibliografică ; Nufăru — 1 ex. — cf. Cristina Opași și Gh. Mănuclu Adameșteanu, *op. cit.*, ; Dobrogea — fără altă mențiune — 8 ex. — cf. N. Bănescu, *op. cit.*, p. 193 ; 1 ex. — cf. Gh. Poenaru Bordea și I. Donoiu, *op. cit.* p. 238, nr. 10 și alte 3 ex. cf. *ibidem*, nota 76 ; 1 ex. G. Custurea, *op. cit.* p. 277, nr. 9 ; R. Florescu și R. Ciobanu, *op. cit.* p. 385, nr. 8, menționează greșit două descoperiri la Constanța, dar în realitate sînt 3 fără loc de descoperire și se află la Muzeul din Constanța cu inventarul 7029, 7248 și 7776.

²⁵ Piese de aur de la Constantin VII-Roman II s-au găsit la : Basarabi. Muzeul Constanța — inv. 7065, cf. Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, Al. Popeea. *Monede bizantine din colecția Muzeului de Arheologie din Constanța* nr. 1009 (în continuare Mss). Mulțumim și pe această cale colegilor Gh. Poenaru Bordea și R. Ocheșeanu care ne-au oferit informații prețioase, unele inedite, despre circulația monetară din această perioadă ; Esehioi — 1 ex. — cf. B. Mitrea, Dacia, NS, 13, 1969, p. 550, nr. 66 ; Isaccea 1 ex. aurit cf. Al. Popeea, Peuce, 4, 1973—1975, p. 180, nr. 31 ; Murfatlar — 1 ex. cf. I. Barnea, NID, III, p. 20 ; Dobrogea 1 ex. cf. B. Mitrea, Dacia NS, 7, 1963, p. 597, nr. 51 și 3 ex. în colecția Muzeului din Constanța — inv. 6018, 6082, 6085 cf. Mss. nr. 1008, 1046—1047. Monedele de bronz acoperă aproape toată perioada domniei lui Constantin VII. Hirșova 1 ex.

parte trebuie să evidențiem că numai la Constanța ne aflăm în fața unei asemenea concentrări a descoperirilor monetare, restul exemplarelor fiind dispersate pe întreg teritoriul dintre Dunăre și Mare. Singura localitate din care provin mai multe monede — Isaccea (1 din aur și 3 din bronz) — se află la un important vad de trecere al Dunării și are atestată o semnificativă continuitate de locuire în epoca bizantină²⁷.

Analiza statistică este clară și nu ne sugerează decât un singur răspuns: în timpul domniei lui Leon al VI-lea saltul marcat de circulația monetară nu este înregistrat la Constanța deoarece acolo nu exista nici o formă organizată de viață. Cîndva, în timpul domniei lui Constantin al VII-lea Porfirogenetul și a asociaților săi la tron pe ruinele anticului Tomis se înființează o așezare numită Constantia.

Motivația acestui act trebuie căutată în realitățile politice și economice ale acelor vremi, fapt ce necesită o scurtă prezentare a evenimentelor petrecute în această perioadă.

În anul 913 este instalat la Constantinopol un împărat în vîrstă de numai 7 ani care, minor fiind, se va afla sub tutela mamei sale, Zoe (913—919). Prezența pe tron a unui copil și a unei femei este falimentară pentru bizantini, aflați la începuturile unui nou război cu bulgarii conduși de una din figurile ilustre ale primului țarat bulgar — Simeon (893—927). Balanța se înclină evident de partea Bulgariei și desfășurarea evenimentelor e edificatoare: chiar în anul 913 armata bulgară ajunge pînă sub zidurile Constantinopolului și imperiul bizantin este nevoit să-i ofere lui Simeon, prin intermediul patriarhului, coroana cerută.

de la Roman I (921—944), cf. G. Custurea, *Pontica*, 19, 1986, p. 277, nr. 12; Isaccea, 3 ex. Roman I — Chersones 1 ex. și Constantin VII — 1 ex. cf. E. Oberlander Tîrnoveanu și Fl. Topoleanu, *Monede bizantine din secolele X—XII descoperite la Isaccea*, comunicare susținută la Sesiunea numismatică organizată de Muzeul Național de Istorie, 24—26 februarie 1982; Constantin VII-Roman (920—931) — 1 ex. cf. G. Custurea, *Pontica*, 19, 1986, p. 277, nr. 11; Peceneaga, jud. Constanța (nu jud. Tulcea ca la I. Barnea, DID, III, p. 23, nota 49), 1 ex. Roman I (920—944); Rașova 1 ex. Constantin VII (914—919), cf. Gh. Poenaru Bordea, I. Donoiu, *op. cit.* p. 246; Tichilești 1 ex. *ibidem*, p. 238, nr. 11; Nordul Dobrogei 1 ex. Roman I emis la Chersones cf. E. Oberlander Tîrnoveanu, *op. cit.* p. 164, nr. 5; Dobrogea: Roman I (920—944) 1 ex. cf. Gh. Poenaru Bordea SCN, IV, 1968, p. 406, nr. 8 și 2 ex. la Muzeul din Constanța, inv. 7696, 14021 cf. Mss. nr. 1059, 1061; Constantin VII — 1 ex. cf. Mss. — nr. 1064.

²⁶ La Constanța semnalăm o monedă de aur de la Roman I și fiul său Christophor (921—927?) cf. B. Mitrea, *Dacia*, NS, 11, 1967, p. 389 și 3 piese de la Constantin VII și Roman II cf. I. Barnea, DID, III, p. 20 și Mss. nr. 1010, 1024, 1028. Monedele din bronz se eșalonează astfel — 1 ex. Constantin VII și Zoe, cf. Gh. Poenaru Bordea, SCN, 4, 1968, p. 400, nr. 12; 1 ex. Constantin VII (945) cf. Al. Poppea, BSNR, 1973—1975, p. 119, nr. 4; 2 ex. Constantin VII — Roman II, cf. Mss. nr. 1063 și 1065.

²⁷ Isaccea se detașează de celelalte așezări dobrogene prin numărul foarte mare al descoperirilor monetare din secolele X—XIV. Vezi E. Condurachi, BStAc, I, 1949, 3—4 (seria Șt. Istorică, filozofice și economice), p. 163—167; B. Mitrea, SCIV, 21, 1971, 1, p. 133; Al. Poppea, SCN, VI, 1975, p. 237; Oberlander Tîrnoveanu, BSNR, LXX—LXXIV (1976—1980), p. 263—296; idem, Peuce 9, 1984, p. 274—275; G. Custurea, *Pontica*, 17, 1984, p. 249—252; Gh. Mănușcu-Adameșteanu, Peuce, 10, 1991, p. 578—581.

Un moment favorabil pentru Bizanț pare să se profileze în anul 917, cînd este proiectată o mare expediție : o armată comandată de Leon Phocas invadează Bulgaria pe uscat, în timp ce drongarul Roman Lekapenos urcă cu flota pe Dunăre pentru a transborda ajutoarele pecenege ce urmau să fie aduse de Ioan Bogas, din Crimeea. O neînțelegere survenită între ultimii doi comandanți bizantini face ca pecenegii să iasă din coalțiie, în timp ce Leon Phocas, rămas singur în fața lui Simeon, suferă o înfrîngere dezastruoasă lîngă Anchialos.

Desfășurarea nefavorabilă a evenimentelor reclamă cu insistență în fruntea statului bizantin prezența unui conducător militar cu experiență și, la 24 septembrie 919, în locul împărătesei Zoe este numit energicul drongar al flotei, Roman I Lekapenos. Pe plan intern, acesta acționează pentru consolidarea domniei și crearea unei dinastii personale : tînărul împărat Constantin al VII-lea se căsătorește (este căsătorit !) cu o fiică a sa, iar băieții îi sînt asociați pe rînd la domnie — Christophoros la 20 mai 921, Ștefan și Constantin la 25 decembrie 924 — în timp ce ultimul fiu va ocupa scaunul patriarhal (Theophylact, 933—956).

Pe plan extern principalul eveniment continuă să-l reprezinte războiul cu bulgarii, care va continua încă 5 ani (pînă în anul 924) dar Simeon trebuie să recunoască că are în față un conducător tenace, completat de un abil diplomat, personificat de patriarhul Nicolae.

La 27 mai 927 Simeon moare pe neașteptate și pe tron îi urmează fiul său, Petru, care, înainte de sfîrșitul anului, va încheia un nou tratat de pace, act ce va marca prologul unei lungi perioade de pace între cele două state. În schimb, suveranul bulgar va primi ca soție pe Maria, fiica lui Christophoros Lekapenos și titlul de Basileus pe care Simeon nu reușise să-l obțină.

În mod neașteptat, la 11 iunie 941, Bizanțul se vede confruntat cu un nou pericol : o importantă flotă rusească se desfășoară pe apele din fața Constantinopolului. Focul grecesc joacă din nou un rol decisiv în incendierea și distrugerea vaselor dușmane, dar pe uscat, cetele rusești își vor face simțită prezența încă multă vreme.

Conducătorul expediției, prințul rus Igor, nu acceptă această înfrîngere și, cîțiva ani mai tîrziu (944), pune pe picioare o nouă coalțiie în care reușește să-i atragă și pe, pecenegi. De data aceasta, preveniți de bulgari, bizantinii trimit o ambasadă care-l întîlnește pe Igor la gurile Dunării : în schimbul unei substanțiale sume de bani, noua armată este întoarsă din drum ; în cursul aceluiași an se încheie cu rușii un nou tratat comercial care-l reia, în mare, pe cel din anul 911, completat cu mai multe clauze avantajoase pentru Imperiu. Este unul din ultimele acte la încheierea cărora participă împărațul Roman I Lekapenos, deoarece la 16 decembrie 944 cei doi fii ai săi, Ștefan și Constantin, îl detronează și îl exilează în insula Proti, unde va muri în anul 948. Conjurații, lipsiți de o bază politică reală, vor împărtași, foarte curînd, soarta tatălui lor : peste numai cîteva săptămîni, la 27 ianuarie 945, din ordinul lui Constantin VII, sînt trimiși în exil, după care vor fi uciși.

După câteva luni, în ziua de Paști (6 aprilie 945), Constantin VII îl va asocia la tron pe fiul său Roman (viitorul Roman II).

Pe plan extern, scena operațiunilor militare se deplasa acum în Mediterană, pe primul plan trecînd luptele cu arabii²⁸.

Zona europeană va cunoaște o lungă perioadă de pace, cu benefice efecte și pentru comerț și nu va mai fi tulburată decît de rare incursiuni maghiaro-pecenege — 934, 948 — care vor fi respinse fără probleme²⁹.

Pentru o înțelegere mai nuanțată a acestor evenimente nu putem exclude o prezentare a flotei bizantine, în general, și a escadrei din Pontul Euxin în particular.

În timpul lui Leon al VI-lea (886—912) drongarul flotei (comandantul șef) avea un rang inferior oricărui strateg de themă și această ierarhie este suficient de grăitoare pentru importanța acordată flotei în cadrul sistemului bizantin de apărare³⁰. Situația se va schimba radical cînd pe tronul Bizanțului va ajunge Roman I Lekapenos (919—944) fost drongar al flotei dar și în condițiile în care imperiul se vede confruntat cu puternice atacuri navale care-i amenință deseori capitala (arabe sau rusești). Statul se va implica masiv în construirea unor impresionante flote în Mediterană și Marea Neagră³¹ și numai în câteva decenii — la jumătatea secolului al X-lea — drongarul împreună cu domesticul școllelor, va deveni comandantul militar cel mai important din ierarhia imperială³².

Creșterea capacității de luptă a flotei din Marea Neagră va necesita, printre altele, și apariția unor noi puncte de escală pe litoral, situație realizabilă după moartea țarului Simeon (927).

Descoperirile numismatice de la Constanța, raportate la realitățile istorice descrise mai sus, ne permit să afirmăm că așezarea de aici își are începuturile în intervalul dintre 927—941 și afirmația se cere argumentată.

În anul 917 flota imperială urca din nou pe Dunăre — ultima ei apariție în zonă fusese consemnată în anul 896 — pentru a participa la expediția împotriva bulgarilor: situația dificilă în care se găsea Imperiul Bizantin nu oferea un cadru propice pentru înființarea unui punct de sprijin pe litoral și această realitate ne este confirmată și prin descoperirile monetare de la Constanța (un singur follis de la Constantin VII și Zoe). Celălalt reper cronologic — anul 941 — marchează prima expediție navală rusească prin fața Constanței (deci așezarea exista în acest an) și nu ridică probleme de datare.

²⁸ Pentru domnia lui Constantin al VII-lea Porfirogenetul vezi L. Bréhier, *op. cit.* p. 135—144 și G. Ostrogorsky, *Histoire de l'État Byzantin*, Paris, 1956, p. 288—308.

²⁹ Vezi nota 28 și P. Diaconu, *Les Petchénègues au Bas Danube*, București, 1970, p. 14—21.

³⁰ H. Arhweiler, *Byzance et la mer*, Paris, 1966 p. 67; G. Ostrogorsky, *op. cit.* p. 277.

³¹ Vezi mărturia lui Liutprand despre navele bizantine din Pontul Euxin, cf. Joseph Becker, Hannover, 1915, Liutprandi Opera, cartea V, XV, p. 137—139; H. Arhweiler, *op. cit.*, p. 106.

³² G. Ostrogorsky, *loc. cit.*

Rezultă că, într-un anumit moment, după moartea lui Simeon (anul 927) și pînă-n anul 941, bizantinii și-au creat un post care le ușura controlul navigației în zona gurilor Dunării, punct strategic de o anumită importanță.

Despre caracterul și mărimea acestei așezări părerile sînt divergente și oferă numeroase variante : așezare rurală, fortificație, oraș, escală³³.

Prin escale — skalai — bizantinii înțelegeau, înainte de toate, posturi de control aflate în serviciul autorității imperiale ; organizarea lor corespundea mai mult unor imperitive militare și politice decît unei strategii economice. Escalele aveau un rol important în apărarea și controlul teritoriului și constituiau o etapă aproape obligatorie pe traseul marilor itinerarii maritime. Erau dotate cu un detașament naval și un aparat complex de supraveghere, capabil să asigure controlul navigației. Din punct de vedere administrativ, cel mai adesea erau sub controlul direct al Constantinopolului, personal al împăratului (ceea ce ar furniza un temei mai mult apropierei dintre numele Constantianei și cel al împăratului Constantin VII), iar acest regim se va menține pînă la sfîrșitul secolului al XI-lea.

În actualul stadiu al cunoștințelor noastre este greu de precizat dacă la Constanța a funcționat o escală, în sensul bizantin al cuvîntului, un post de vamă sau numai un simplu adăpost pe țărmul mării³⁴.

Descoperiri sugestive — arheologice³⁵ (amfore sferoidale aduse din centrele de producție bizantine și un inel de aur cu inscripția IHCOU XPHCTOC gravată la exterior), sigilografice³⁶ (cîteva sigilii simple, dintre care remarcăm o piesă cu imaginea Sfîntului Gheorghe călare, cu lancea, una dintre primele reprezentări ale sfîntilor militari al căror cult cunoaște o deosebită răspîndire în lumea bizantină din aceste vremi — secolele X — XI) și numismatice³⁷ (o serie continuă de emisiuni monetare din secolul al X-lea) ne întăresc convingerea că ne aflăm în fața unei așezări de sorginte bizantină.

³³ Ștefan Olteanu, *Societatea românească la cumpăna de milenii, Secolele VIII—XI*, București 1983, p. 31, nota 25 și nr. 228 — așezare sătească în secolele X—XI ; I. Barnea *op. cit.*, p. 28—29. Centrul de sprijin pîntru flotă sec. VIII—XI ; M. Rusu, RRH, 21, 1982, 3—4 p. 382—383, nr. 136 — fortificație sec. X—XI ; R. Florescu, Pontica, 19, 1986, p. 174, port fortificat, sec. IX—XI ; I. Barnea *op. cit.* p. 13 și Gh. Poenaru Bordea și I. Donoiu p. 244 oraș sec. X.

³⁴ Pentru noțiunea de escală bizantină cf. H. Ahrweiler, *L'escale dans le monde byzantin*, în *Byzance : les pays et les territoires*. Variorum reprints, London, 1976, p. 163.

³⁵ I. Barnea, SCIV, V, 1954, 3—4, p. 516 ; idem, DID, III, p. 261 — amforele sferoidale de acest tip au circulat din secolul al IX-lea pînă în secolul al XI-lea cf. idem, *Dinogetia*, I, Așezarea feudală timpurie de la Bisericiuța Garvăn, p. 249—257 ; Mihai Gramatopol et Virgil Crăciunescu, *op. cit.* p. 149, nr. 152 — un inel aflat în colecția Maria și Dr. G. Severeanu și datat pe baza unei analogii cu o piesă de la Constantinopol.

³⁶ V. Knechtel, BSNR, XII, 1915, 24, p. 92, nr. 27 ; I. Barnea, RESEE, VII, 1969, 1, p. 31—32 ; idem, DID, III, p. 15, fig. 2/4.

³⁷ La Constanța s-a găsit singurul milianeson de la Nicephor II Phocas (Muzeul Constanța — inv. 7269) ce este cunoscut în Dobrogea, cf. Mss. nr. 1072 ; I. Iordanov, *op. cit.* p. 188.

În acest context, afirmația lui Iodanov, potrivit căreia „apartența Constanței la statul bulgar, în timpul secolelor VII—X, pe baza materialelor arheologice și istorice, este atestată de o manieră categorică“ își găsește dezmințirea, lipsindu-î o argumentație științifică reală³⁸.

Revenind la pasajul din „De administrando Imperio“, unde Constantin VII Porfirogenetul afirmă că Bulgaria începe la Sulîna, semnalăm analiza făcută de H. Ahrweiler, care dovedește că era vorba de o unitate administrativă care, așa cum se va întâmpla și în secolul al XI-lea, se numește Bulgaria³⁹.

O dovadă în plus a interesului manifestat de Imperiu față de provincia dobrogeană o constituie și componența unor tezaure cu piese de aur⁴⁰:

Valul lui Traian — 1935.

În anul 1960 au fost recuperate doar 9 monede din acest tezaur interbelic : de la Constantin VII și Roman II (945 — 959) — 8 exemplare — și Nichifor II Phocas (963 — 969) — 1 exemplar.

Greci — 1961

Tezaurul este format din 49 de piese, majoritatea emisiuni de pe la jumătatea secolului al X-lea : Vasile I (867—886) — 5 exemplare, Leon VI (886 — 912) — 1 exemplar, Roman I și Christophoros (921 — 927) — 2 exemplare, Constantin VII și Roman II (945 — 959) — 34 exemplare, Niceforus II (963 — 969) — 4 exemplare, Ioan Izimîskes (969 — 976) — 1 exemplar, Vasile II (976 — 1025) — 2 exemplare.

Deși aceste tezaure se încheie cu monede ulterioare domniei împăratului Constantin VII Porfirogenetul, acumularea lor se supune unor reguli comune cu a monedelor izolate de aur descoperite în Dobrogea, fapt ce ne permite să afirmăm că ele reflectă niște realități locale.

Pentru o recepționare cât mai corectă a sinuozităților acestei curbe ascendente, ce cunoaște valori maxime la jumătatea secolului al X-lea, vom prezenta o paralelă între cele două categorii de descoperiri. Tabelul începe cu monedele lui Vasile I⁴¹, cele mai vechi piese din tezaurul

³⁸ *ibidem*, p. 190.

³⁹ H. Ahrweiler, *Byzance et la mer*, p. 87—88. Pentru opinia unor cercetători bulgari, în legătură cu această problemă, vezi Vasilka Tâpkova Zaimova, *op. cit.* p. 81—84.

⁴⁰ I. Barnea, DID, III, p. 23 ; B. Mitrea, SCIV, 12, 1961, I, p. 153 ; idem, SCIV, 16, 1963, 3, p. 618 ; Gh. Poenaru Bordea și I. Donoiu, *op. cit.* p. 246.

⁴¹ Numărul mare de monede de aur de la Vasile I pare să prevestească reactivarea spectaculoasă pe care o va cunoaște circulația monetară în provincia dintre Dunăre și Mare la sfârșitul sec. IX și începutul sec. X ; precizăm că ele depășesc totalul descoperirilor anterioare (680—866) — numai două piese de aur de la Teofil (820—829) vezi nota 22. În schimb de la Leon al VI-lea al cărui nominal de bronz pătrunde masiv în Dobrogea (13 ex.) nu se cunoaște decât un singur ex. de aur, cel din tezaurul de la Greci — vezi notele 24 și 40.

de la Greci, încheindu-se cu emisiunile lui Niceforus II Phocas⁴², a cărui domnie marchează sfârșitul unei etape din istoria Dobrogei.

Tezaurul de la Greci se termină cu piese de la împărații Ioan Tzimiskes și Vasile II, dar acestea se înscriu într-o altă etapă a circulației monetare în Dobrogea, când toată provincia trece sub stăpînirea Bizanțului; acum se crează premise superioare care nu permit o comparație de pe poziții egale sau măcar asemănătoare cu prima jumătate a secolului al X-lea, interpretarea fiind viciată „ab initio”⁴³.

	Izolate		Tezaur	
Vasile I (867—886)	2	13,33%	5	9,09%
Leon VI (886—912)	—	—	1	1,81%
Roman I și Christophoros (921—927)	1	6,66%	2	3,63%
Constantin VII și Roman II (945—959)	11	73,33%	42	76,36%
Niceforus II Phocas (963—969)	1	6,66%	5	9,09%
Total	15		55	

Procentele înscrise în acest tabel se încadrează în parametri foarte apropiați și ne confirmă că ne aflăm în fața unor acumulări locale ce elimină ipoteza unor „tezaur de călător”.

După cum se cunoaște, plata soldelor se făcea în monedă de aur⁴⁴ și descoperirile din Dobrogea se datorează, dacă nu în totalitate, atunci într-un procent foarte ridicat, prezenței armatei și flotei bizantine.

Istoria atât de zbuciumată a Dobrogei traversează acum un moment de liniște — izvoarele contemporane nu consemnează nici o expediție terestră sau navală — și, de aceea, existența acestor monede nu poate fi pusă în legătură cu o trecere pasageră a unor unități militare bizantine și pledează pentru o prezență bizantină — militară și administrativă — efectivă, ce beneficia de puncte de sprijin și control, pe litoral, dar și pe linia Dunării⁴⁵.

Înainte de a trece la evenimentele legate de domnia lui Ioan Tzimiskes, socotim oportună o trecere în revistă a tuturor descoperirilor monetare din Dobrogea, din intervalul cuprins între 679/680 și 969.

⁴² Dintre descoperirile dobrogene izolate de la Nicephor II menționăm o piesă de aur aflată în colecțiile Muzeului din Constanța cf. Mss. nr. 1066; I. Iordanov, *op. cit.* tabel 2, p. 189 și 1 follis aflat la Muzeul din Călărași — informație T. Papisima căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁴³ Totalul descoperirilor de piese de aur din Dobrogea din perioada 867—969, se ridică la 70 de piese, în timp ce de la Vasile II și Constantin VIII, numai la Dinogetia-Garvân s-au găsit peste 100 de bucăți, cf. I. Barnea, DID, III, p. 329.

⁴⁴ L. Brehier. *Le Monde Byzantin*: volume II, *Les Institutions de l'Empire byzantin*, Paris, 1949, p. 381. În anul 949 solda anuală a unui ofițer se ridica la 4—5 livre în timp ce un soldat primea numai 2 livre.

⁴⁵ Demn de subliniat este faptul că aria geografică a descoperirilor se grupează în apropierea unor centre litorale (Constanța, Mangalia) sau pe linia Dunării (Isaccea, Păcuilui lui Soare, Hirșova).

Tabel 1

	Dobrogea			Constanta			Total			
	AU	AR	AE	AU	AR	AE	AU	AR	AE	
Iustinian al II-lea (685—695, 705—711)			1						1	1
Tiberiu III Apsimar (698—705)		1				1	1	1		2
Philipikos (711—713)			1						1	1
Constantin V Copronimul (741—775)			1			1			2	2
Leon IV și Constantin VI (775—780)		3	9			1	3	10		13
Constantin VI și Irina (780—797)		1	4				1	4		5
Nicephorus I (802—811)			1			1			2	2
Leon V și Constantin (813—820)			4						4	4
Mihail II (820—829)			1						1	1
Theophil (829—840)	2		4				2		4	6
Mihail III (842—867)						1			1	1
Vasile I (867—886)	7		3				7		3	10
Leon VI (886—912)	1		16				1		16	17
Constantin VII și Zoe (913—919)			3			1			4	4
Roman I și Christophoros (921—929)	2		15	1			3		15	18
Constantin VII și Roman II (945—959)	50		3	3		3	53		6	59
Niceforus II Phocas (963—969)	6		4		1		6	1	4	11
Total	68	5	70	4	1	9	72	6	79	157

Cumulînd datele referitoare la masa monetară aflată în circulație — aur, argint, bronz — observăm o prezență rarefiată în secolele VIII—IX (numărul relativ mare de piese — 13 — de la Leon IV și Constantin este rezultatul contribuției importante aduse de cele 11 descoperiri din tezaurul de la Urluia⁴⁶ și o concentrare a nominalului în intervalul de timp acoperit de domnia împăratului Constantin VII Porfirogenetul și a asociaților săi la tron. O analiză detaliată a etapelor domniei sale ne indică o scădere explicabilă sub Constantin VII și Zoe și o revenire considerabilă în timpul lui Roman I și Christophoros. Urmează un interval de timp mult mai scurt (944—959) cînd asistăm la o creștere calitativă dar mai ales cantitativă — sînt înregistrate 11 piese de aur față de numai 5 pentru tot intervalul cuprins între 679 — 969. Fenomenul nu constituie un accident ci reflectă realități dobrogene generate de o implicare activă a Bizanțului în zona de la gurile Dunării. Pentru a demonstra că nu este vorba de o simplă cantonare în registrele circulației monetare vom prezenta nominalul ce circula într-o zonă învecinată (Bulgaria) și dintr-un important centru comercial al acestor timpuri (Portul Corint).

Tabelul 2 comportă date sintetizate conform opiniei lui Iordanov, în timp ce tabelul 3, bazat în mare parte pe informații ale aceluiași numismat⁴⁷ ne aparține ca formă de prezentare.

Înainte de a trece la interpretarea datelor din aceste tabele, trebuie făcute cîteva precizări :

1. La *Dobrogea* și *Constanța* apar două coloane de cifre : prima însumează cunoștințele noastre în acest moment, iar cea de-a doua a fost preluată de la Iordanov ; celelalte referințe la Bulgaria și Corint aparțin aceluiași autor bulgar.

2. Pentru *Dobrogea* constatăm două neconcordanțe :

a) de la Nicefor I cunoaștem două descoperiri (*Constanța* și *Mangalia*) în timp ce la Iordanov apar trei descoperiri (conform tabelului 2) fără nici o indicație bibliografică, pentru a putea fi verificate.

b) de la Constantin VII și Zoe cunoaștem două piese (*Constanța*, *Rasova*) în timp ce la Iordanov apar 5.

După menționarea acestor mici nepotriviri vom încerca să privim din două unghiuri diferite, cel personal și cel al lui Iordanov, circulația monetară din *Dobrogea* și *Bulgaria* în secolele VII—X.

Simpla lecturare a cumulului de date din tabelul 2 îi permite numismatului bulgar să afirme că pentru perioada 681—971 numărul monedelor provenind din regiunea interioară a statului bulgar (regiunea *Sumen*) depășește de multe ori (231 la *Sumen* față de 47 în *Dobrogea*) numărul monedelor descoperite în regiunea dintre *Dunăre* și *Mare*. Noi

⁴⁶ Numismații noștri socotesc descoperirea de la Urluia ca un tezaur, cf. I. Dimian, *op. cit.* p. 199, Gh. Poenaru Bordea și I. Donoiu, *op. cit.* p. 244 ; E. Oberlander Tîrnoveanu, *SCN*, 8, p. 164. Cercetătorul bulgar Iordanov îl consideră o acumulare datorată unui colecționar, cf. Iordanov, *op. cit.* p. 188, nota 15.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 186—191.

Tabel 2 — Descoperiri monetare izolate

	Dobrogea			Reg. Sumen			Corint		
	AU	AR	AE	AU	AR	AE	AU	AR	AE
698—705			1						
705—711				1					
711—713			1						
717—741						1			
741—775									1
775—780			1						2
780—802				2					
802—811			3			6			2
811—813									1
813—820				1	1				
820—829									2
829—842			4	5	1	3		1	4
842—867			1						4
867—886				8		5			42
886—912			13	1	2	75			138
913—919			5			33			58
921—944	2		2	3		12			357
945—959	7		3	7		17		1	150
963—969	1	1	3	1		46			228
Total	10	1	36	29	4	198	1	1	991
Total general			47			231			993

facem precizarea că nu poate fi vorba de o comparație între descoperirile monetare bizantine din Dobrogea secolelor VII—X (o regiune limitrofă a Bizanțului, în care acesta își face simțită prezența doar prin câteva puncte de sprijin amplasate pe țărmul Pontului Euxin și pe linia Dunării) și cele din „regiunea asemănătoare, Sumen, din interiorul Bulgariei, considerabil mai mică, ce înglobează împrejurimile Pliskăi, Madarei, Preslavului și a satului Khar: Krum“⁴⁸ (adică „numai cele două capitale Plisca și Preslav și câteva dintre centrele mai importante ale primului țarat bulgar“⁴⁹).

Inechitatea sau aberanța unei astfel de încercări de comparație reiese cu claritate din cifrele în tabelul 3.

1. Descoperirile de la Preslav (172 de piese) depășesc ca număr tot ceea ce s-a descoperit în Dobrogea (75 piese) însumat cu cele din regiunea Sumen (59 piese) adică 172 față de numai 134 în cele două regiuni. Cifrele nu ne surprind și le considerăm normale la un oraș ce a fost atîta vreme capitala primului țarat bulgar dar, pe de altă parte, ele nu permit o comparație cu alte centre.

⁴⁸ Idem, p. 190, 191.

⁴⁹ Sublinierea ne aparține.

Tabel 3 — Descoperiri monetare izolate

	Dobrogea	Sumen	Corint	Isaccea	Constanța	Silistra	Plisca	Preslav	
698—705	2	1			1	1			
705—711	1								
711—713	1								
717—741		1							
741—775	1		1		1				
775—780	2	1	2		1	1			
780—802			2						
802—811	2	3	5	2	1	1	1	1	
811—813	1								
813—820	2		2		1				
820—829	1		2						
829—842	6	4	6	5			3	3	
842—867	1	1	1	4	1	1			
867—886	5		5	42			2	8	
886—912	16	13	19	138		5	6	59	
913—919	2	5	6	58	1	1	1	27	
921—944	10	2	5	357	2	1	2	10	
945—959	16	3	5	151	2	6	3	19	
963—969	6	3	2	228	1	1	1	45	
Total	75	47	59	993	6	14	6	10	172

2. Eliminarea firească din calcul a capitalei Preslav generează condiții normale pentru prezentarea unor situații comparative.

3. Regiunea Sumen totalizează 59 de piese, adică numai 78,66% din totalul descoperirilor din Dobrogea (75 de piese).

4. Raportul net favorabil pentru regiunea dintre Dunăre și Mare se datorează unui cumul recent de descoperiri dar și unor lipsuri bibliografice ale cercetătorului bulgar care cunoștea numai 47 de piese.

5. În „topul“ localităților, pe primul loc apare Plisca (18 ex.), dar să nu uităm că și ea a fost o vreme capitala statului bulgar, urmată de Constanța, cu 14 ex. care, în mod neașteptat, devansează Silistra, de unde provin numai 10 exemplare, pe ultimul loc situându-se Isaccea, cu 6 exemplare; astfel este infirmată o altă ipoteză a lui Iordanov, care afirma că „dintre orașele dobrogene doar Silistra se caracterizează printr-o circulație monetară asemănătoare cu cea de la Plisca și Preslav“⁵⁰.

Ultimul tabel — nr. 4 — cuprinde situația în procente și raportul monedă/ani pentru fiecare domnie — adică 2 indicatori deosebit de sensibili în ilustrarea realităților numismatice.

⁵⁰ Iordanov, *op. cit.* p. 191. Din nou ni se pare inoportună comparația cu Preslavul. Descoperirile de la Silistra sînt cu mult mai numeroase, dar sînt încă inedite.

Tabel 4 — Descoperiri monetare izolate

Perioada	Dobrogea			Sumen			Constanța			Isaccea			Silistra			Plisca			Preslav				
	Ani	%	Total	%	Moneda/ ani	Total	%	Moneda/ ani	Total	%	Moneda/ ani	Total	%	Moneda/ ani	Total	%	Moneda/ ani	Total	%	Moneda/ ani			
685—695																							
705—711	16	5,63	1	1,33	0,06																		
698—705	7	2,46	2	2,66	0,28																		
711—713	2	0,76	1	1,33	0,50	1	1,69	0,50	1	7,14	0,14												
717—741	24	8,45																					
741—775	34	11,97	1	1,33	0,02				1	7,14	0,02												
775—780	5	1,76	2	2,66	0,40				1	7,14	0,20												
780—802	22	7,64				2	3,38	0,09															
802—811	9	3,16	2	2,66	0,22	5	8,47	0,55	1	7,14	0,11				1	5,55	0,11	1	0,58	0,11			
811—813	2	0,70																					
813—820	7	2,46	2	2,66	0,28	2	3,38	0,28				1	6,66	0,14									
820—829	9	3,16	1	1,33	0,11																		
829—842	13	4,57	6	8,00	0,46	6	10,16	0,46															
842—867	25	8,80	1	1,37	0,04	1	1,69	0,04	1	7,14	0,04												
867—886	19	6,69	5	6,66	0,26	5	8,47	0,26															
886—912	26	9,15	16	21,33	0,61	19	32,20	0,73															
913—919	6	2,11	2	2,62	0,33	6	10,16	1,00	1	7,14	0,16												
921—944	23	8,09	10	13,33	0,43	5	8,47	0,21	1	7,14	0,04												
945—959	14	4,92	16	21,33	1,14	5	8,47	0,35	6	42,85	0,42	2	33,33	0,14	3	30,00	0,21	3	6,66	0,21	19	11,04	1,35
963—969	6	2,11	6	8,00	1,00	2	3,38	0,33	1	7,14	0,16	1	16,66	0,16							45	26,16	7,5
685—969	284		75			59			14			6			10			18			172		

Dobrogea se înscrie cu cele mai mari procente în timpul lui Leon VI și în perioada Constantin VII și Roman II, când se atinge un vîrf impresionant — 21,33% — cu mult deasupra celorlalte valori. Raportul monedă/ani de domnie înregistrează 0,61 pentru epoca împăratului Leon VI și 1,14 pentru etapa a doua — vîrfului maxim al întregii perioade (în timpul lui Nicephorus II Phocas se atinge 1).

Constanța se înscrie în aceiași parametri valorici deosebit de ridicați pentru domnia lui Constantin VII și Roman II — 42,85% — deci aproape de jumătate din totalul descoperirilor (față de 7,14%, valoarea cea mai apropiată) și 0,42 la raportul monedă/ani domnie (în timpul lui Leon IV și Constantin VI se ajunge la numai 0,20). Demn de semnalat este și faptul că Silistra și Isaccea ating valori apropiate în această perioadă.

Fapt deosebit de relevant, centrele din Bulgaria — Pliska și Preslav — se înscriu pe alte coordonate: la Pliska valorile maxime apar în timpul împăraților Theophil și Leon VI (0,23) și scad la 0,08 în timpul lui Roman I și Christophoros și 0,19 în timpul lui Constantin VII și Roman II; Preslavul ne apare cu diferențe și mai frapante: procentual cele două etape înregistrează 5,81% și 11,04%, ceea ce reprezintă foarte puțin față de 26,16% în timpul lui Nicephorus II Phocas sau 34,30% în timpul lui Leon al VI-lea. Raportul monedă/ani de domnie este la fel de semnificativ: 0,43 și 1,35 față de 2,26 în timpul lui Leon VI și 7,5 pentru Nicephorus II Phocas.

Prezentarea acestor parametri tehnici lasă fără nici o acoperire afirmația că „orașele din Dobrogea se caracterizează printr-o circulație monetară asemănătoare cu cea de la Pliska și Preslav... din cauza legăturilor directe și constante între aceste orașe și centrele statului bulgar“⁵¹. Dimpotrivă, cele două „seismografe“ — factorul procentual și raportul monedă/ani domnie — diferențiază fără greș Constanța și Dobrogea, care ating un vîrf deosebit de înalt pentru domnia lui Constantin VII și Roman II.

Digresiunea mai mare pe care am parcurs-o în domeniul numismaticii a fost necesară pentru dovedirea acestui aspect — există sau nu bizantini la Constanța — și răspunsul favorabil pe care l-am obținut ne va influența în abordarea următorului izvor documentar.

Cronicarul Skilitzes consemnează că în anul 971, pe cînd împăratul bizantin Ioan Tzismiskes conducea operațiunea de asediu împotriva oastei rusești a lui Sviatoslav, retrasă între fortificațiile de la Silistra, se prezintă în tabăra bizantină soli din „Constantia și din celelalte fortărețe de dincolo de Istru“⁵².

Aceleși episod este redat la Ioan Zonaras după cum urmează: „și au venit la dînsul soli din Constanța și din alte fortărețe ridicate dincolo de Istru, soli care cereau iertare pentru faptele rele săvîrșite, pre-

⁵¹ *Ibidem.*

⁵² I. Barnea, DID, III, p. 73—74.

dându-se cu acele fortărețe ; primindu-i cu blindețe — împăratul — a trimis oameni să preia fortărețele și oaste îndestulatătoare pentru paza lor⁵³.

Exprimarea neclară a celor doi autori, din care nu rezultă dacă este vorba despre fortărețele de pe malul stîng sau drept, sau de pe ambele maluri ale Dunării, a lăsat loc unor numeroase interpretări și luări de poziție.

Unii au opinat pentru malul dobrogean și Constantia a fost identificată cu orașul Constanța⁵⁴, în timp ce alții pledează pentru malul muntean propunînd Constantiniana Daphne, antica localitate Daphne⁵⁵; un alt curent de opinie situează fortificațiile menționate de o parte și de alta a bătrînului fluviu⁵⁶.

Prin prisma noilor acumulări informaționale nu credem că se poate acredita ideea că din Constantia, centru bizantin în timpul împăraților Constantin VII, Roman II, Nicefor II, puteau veni „soli care cereau iertare pentru faptele rele săvîrșite, predîndu-se cu fortăreața“. Așa cum s-a presupus deja, este posibilă o confuzie prin care cronicarul să fi prezentat delegațiile ca făcînd parte dintr-o singură solie, deși în realitate ar fi putut fi vorba de două grupuri distincte⁵⁷. Dacă așa vor fi stat lucrurile, atunci se poate aprecia că o delegație venea de la Constanța cu o anumită problemă și s-a întîlnit în tabăra bizantină cu o solie care închina împăratului fortificațiile de pe Dunăre.

Descoperirile arheologice și numismatice înregistrate pe o arie largă la Constanța se constituie în argumente pertinente ce pledează pentru o continuitate de locuire în a doua jumătate a secolului al X-lea și în cursul celui următor⁵⁸.

Revenirea spectaculoasă a Imperiului Bizantin la Dunărea de Jos, ca urmare a succeselor militare ale împăratului Ioan Tzimiskes, va determina reorganizarea vechiului limes dunărean și maritim : vor fi refăcute unele cetăți romane sau vor fi construite altele noi (Păciul lui Soare, Carsium-Hârșova, Beroe-Piatra Frecăței, Troesmis-Turcoaia, Dinogetia-Garvăn, Noviodunum-Isaccea, Aegyssus-Tulcea, Proslavița-Nufăru)⁵⁹.

⁵³ *Fontes Historiae Daco-Romaniae*, volumul III, București, 1975, p. 141.

⁵⁴ N. Grămadă, *Ephemeris Dacoromana*, IV, 1930, p. 213; Eugen Stănescu, *Byzance et les Pays roumains aux IXe—XVe siècles*, în *Actes du XIVe Congrès international des Etudes Byzantines*, Bucarest, 6—13 septembrie 1971, volume I, 1974, p. 338 — autorul crede că centrul de pe malul mării era sediul unei formațiuni politice condusă în anul 943 de jupan Dimitrie.

⁵⁵ I. Barnea, *SCIVA*, 25, 1974, 3, p. 428; Iv. Bozilov, *Izvestija Varna*, 9, (24) 1973, p. 117—118. P. Diaconu localizează Daphne pe malul dobrogean în zona Pîrjoiaia cf. *Les Petchénegues...* p. 23—24, nota 40.

⁵⁶ A. Bolșacov Ghimpu, *RESEE*, XI, 1973, 3, p. 558—559; P. Diaconu, *RESEE*, XIV, 2, 1976, p. 311—316.

⁵⁷ Eugen Stănescu, *loc. cit.*

⁵⁸ Raritatea monedelor din clasa A1, apariții extrem de rare în Dobrogea, nu credem că poate influența prea mult afirmația noastră. Bogăția materialului ceramic, încadrabil cu precădere în a doua jumătate a secolului al X-lea și începutul secolului al XI-lea, constituie o compensație satisfăcătoare în acest sens.

⁵⁹ Gh. Mănuclu Adameșteanu, *Peuce*, 8, 1980, p. 230—247, idem, *Peuce*, 10, 1991, p. 447—552 și cu bibliografia respectivă.

Se presupune că așezarea de la Constanța beneficia de un sistem de fortificații care nu a putut fi încă localizat în teren. O presupusă incintă târzie, din veacurile XII—XIII, a fost identificată în zona în care B-dul Republicii se intersectează cu strada Nițescu : ea se întindea pînă în zona portului, dar nu se poate preciza dacă ne aflăm în fața unei construcții noi sau a unei refaceri a unui zid ce existase și în secolele X—XI⁶⁰. Dacă asupra acestei probleme mai planează incertitudini, descoperirile arheologice probează că în acest perimetru există vestigiile datînd de la sfîrșitul secolului al X-lea și începutul secolului următor. Lor li se adaugă alte nuclee de locuire (pe malul lacului Tăbăcăria, Incinta Chimpex, zona industrială Palas, stadionul Portul) dispersate pe o mare suprafață (între Lacul — Tăbăcăria și Chimpex sînt circa 5 km.) astfel că se poate vorbi de existența unor așezări rurale ce gravitau în jurul Constantiei.

Cercetările arheologice de salvare efectuate pe bulevardul 1 Mai (în zona stadionului Portul) au dezvelit cîteva bordeie ce aparțineau unuia dintre aceste sate. O locuință medie — cu laturile de 3—4 metri — avea pe margini ziduri înguste din piatră și cărămidă ; podeaua era amenajată dintr-un strat de lut bine bătătorit. Instalația de încălzit și preparat hrana — plasată într-unul din colțurile bordeiului — era constituită din plăci de piatră lipite cu lut (cuptorul pietrar). Între bordeie au fost găsite cuptoare săpate în lut, de dimensiuni mai mari (cu diametrul de circa 0,80—1,00 m.), folosite la coptul pîinii.

Inventarul locuințelor este reprezentat, aproape în exclusivitate, de oala borcan. Buza este răsfrînat, cu marginea rotunjită, iar pe corp prezintă o rețea continuă de incizii orizontale, completate, pe umăr, cu un fascicol de linii în val.⁶¹

Profilul vaselor și registrul decorativ sînt caracteristice pentru sfîrșitul secolului al X-lea și prima jumătate a secolului al XI-lea, deci această așezare pare să se fi înfiripat după anul 971.

Contemporan cu acesta ființa un alt sat care a fost cercetat în zona industrială Palas. În anul 1961, între Fabrica de Celuloză și Moară s-a săpat un șanț pentru instalarea unui cablu electric, moment ce a prolejit obținerea unor informații suplimentare despre ceramica feudal timpurie.

Borcanele lucrate îngrijit, dintr-o pastă de bună calitate, ne oferă imaginea unor recipiente de factură superioară, fenomenul fiind caracteristic acestor vremuri. Buza este răsfrîntă, cu marginea rotunjită sau, numai în două cazuri, este înaltă, evazată și cu marginea teșită. Pe toată suprafața corpului sînt acoperite cu striuri fine sau cu caneluri în timp ce regiunea gîtului și a umărului oferă posibilități largi de manifestare pentru imaginația meșterului olar : alveole realizate în moduri diferite, linie sau fascicol de linii în val, franjuri verticale scurte sau

⁶⁰ R. Florescu, *Ghid arheologic al Dobrogei*, București, 1968, p. 29—30.

⁶¹ Săpăturile au fost efectuate în luna februarie 1986 de către doi arheologi constănțeni — C-tin Chera și Virgil Lungu, care ne-au oferit informații despre această stațiune inedită.

pînă în zona mediană. Aceste motive sînt realizate, cu precădere, într-un registru liber de pe umăr, dar uneori coboară și suprapun decorul de pe corpul vasului.

Ceramica cenușie, mai puțin numeroasă, este reprezentată de borcane globulare și oala cu toartă.⁶²

Specia cenușie este mult mai numeroasă în așezarea rurală înfiri-pată pe malul lacului Tăbăcăria. Ea este însoțită de o ceramică lucrată dintr-o pastă grosolană formată din microprundișuri, scoici și cioburi pisate; datorită unei arderi incomplete, în spărtură are o culoare negru cenușie.

Caracteristicile ceramicii comune — pereți groși, lucrată neîngrijit — și proporția mai mare din specia cenușie, pledează pentru o datare mai timpurie, ce nu pare să depășească jumătatea secolului al X-lea.⁶³

În zona centrală a orașului — la Gara Veche sau în Piața Ovidiu — printre vasele de uz comun se impune o ceramică de factură superioară, din pastă caolinoidă, care se detașează și printr-o execuție mai atentă a registrului decorativ. Alături de borcanele decorate cu aceleași motive incizate întîlnim și o strachină (formă destul de rară) acoperită cu vopsea de culoare roșie.⁶⁴

Ceramica caolinoidă comună este nelipsită în așezările din secolul al X-lea din sudul Dobrogei, pentru ca în cursul secolului al XI-lea să ajungă să dispară treptat.

Și tot la capitolul ceramică comună trebuie să amintim singura marcă de olar, asemănătoare cu litera II, de pe un fund de borcan găsit în Piața Independenței.⁶⁵

Ca o categorie distinctă semnalăm cîteva descoperiri de amfore sferoidale, produse ale unor centre bizantine, care aparțin unui tip ce s-a folosit pînă la jumătatea secolului al XI-lea.

Informația arheologică — materializată și în cîteva descoperiri sigilografice și obiecte cu caracter creștin — adaugă noi valențe orizontului nostru informațional și ne permite abordarea unor noi aspecte legate de viața economică și religioasă ce caracterizează comunitatea umană de la Constantia.

Sfragistica — prezentă prin cîteva descoperiri cu loc cert de descoperire,⁶⁶ eșalonate pînă la sfîrșitul secolului al XI-lea sau începutul

⁶² C. Cârjan, *Pontica*, 2, p. 375; A. Rădulescu, *loc. cit.* Prin bunăvoința colegului Traian Cliante am putut să văd acest material aflat în depozitele muzeului din Constanța ca și alte descoperiri din această perioadă.

⁶³ *Ibidem.*

⁶⁴ C. Cîrjan, p. 387.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 388, fig. 6. Prezența unei singure mărci constituie o surpriză în contextul în care sînt analizate cîteva sute de fragmente din mai multe stațiuni. Situația se explică, parțial, prin faptul că au fost recoltate, cu precădere, fragmentele tipice (buzele) și a fost acordată o mai mică atenție fundurilor de vase.

⁶⁶ Cu loc de descoperire, probabil, la Constanța — vezi Corneliu C. Secășeanu, *Răsăritul*, 1938, nr. 7—8, București, 1938 — din colecția sculptorului E. W. Becker și I. Barnea, *RESEE*, 7, 1969, 1, p. 32—33 — din colecția Sutzu; idem, *RESEE*, 24, 1986, 2, p. 117.

celui următor — ne oferă posibilitatea punctării unor ipoteze ce se cer confirmate și completate de celelalte surse informaționale :

1. Stefanos, protospatarios și Komericiarios imperial (sec. X—XI) ;
2. Gregorios Daubethopoulos, probabil un negustor (sec. XI) ;
3. Irina Nikeritisa, o femeie (sf. sec. XI — încep. sec. XII) ⁶⁷.

Pentru început, credem că se poate restringe încadrarea cronologică de la ultimul sigiliu : coroborarea informațiilor oferite de materialele arheologice cu cele numismatice (vezi tabelul 5) ne permit să plasăm sigiliul Irinei Nikeritisa în a doua jumătate a secolului al XI-lea. Diagrama descoperirilor monetare ne indică încetarea locuirii de la Constantia în anul 1064 (atacul uzilor) sau datorită evenimentelor din timpul răscoalei orașelor paristriene, deci această scrisoare nu mai avea destinatari la începutul secolului al XII-lea.

Constantia se numără printre puținele așezări din Dobrogea cu descoperiri sigilografice, iar un cumul al acestora o plasează după Isaceea și Nufăru, dar înaintea unor așezări importante ca Păcuiul lui Soare sau Dinogetia-Garvăn.

Analiza acestor sigilii ne relevă mai mult caracterul comercial al acestei așezări și nu unul militar.

Menționăm, în continuare, două obiecte cu caracter creștin, relevante pentru dezvoltarea economică și religioasă :

a. inel de bronz, turnat, cu chaton oval ce prezintă o inscripție incizată într-o bordură de împunsături + ΚΣΒΟΗ ΘΕΤΟ ΚΟΔΡΑΝΤΟ (Doamne ajută lui Kodranto). Piesa aceasta se păstrează în colecția Severeanu. ⁶⁸

b. cruce relicvar din bronz, cu dimensiunile de 4 × 2,3 cm., din care s-a păstrat aversul și inele de prindere : pe el este redată în relief, figura lui Hristos, îmbrăcat în colobium și sprijinindu-se cu picioarele goale pe un suppedaneum ; deasupra capului are o cruce mică. ⁶⁹ Este un tip comun, frecvent, întâlnit în așezările dobrogene din secolul al XI-lea. ⁷⁰ Se presupune că piesele relicvar erau purtate de fețele bisericești sau de unele persoane cu posibilități materiale deosebite.

Apariția unei cruci relicvar este insuficientă pentru a ne permite să plasăm Constantia printre centrele episcopale din Dobrogea secolului al XI-lea, cunoscute din izvoarele scrise sau doar presupuse (Axiopolis, Carsium, Troesmis, Dinogetia, Noviodunum). ⁷¹

⁶⁷ W. Knechtel, BSNR, 12, 1915, nr. 24, p. 85—86 ; V. Laurent, Byzantion, 6, 1931, p. 792 ; I. Barnea, Pontica, 14, 1981, p. 269—271, nr. 6—7 ; idem, Byzantion, 13, Thessalonik, 1985, p. 299 ; I. Iordanov, *op. cit.* p. 196.

⁶⁸ Mihai Gramatopol et Virginia Crăciunescu, RRHA, 4, 1967, p. 155, nota 138.

⁶⁹ Piesa a fost găsită întâmplător în Constanța și nu se cunoaște contextul arheologic din care provine — informațiile ne-au fost furnizate de colegul Mihai Irimia, căruia îi mulțumim și pe această cale. Ea se află în expoziția Muzeului din Constanța, sala 9, vitrina 7, inv. 6262.

⁷⁰ Gh. Mănușu Adameșteanu, Peuce, 9, 1984, p. 375—376.

⁷¹ Emilian Popescu, *Știri noi despre istoria Dobrogei în secolul al XI-lea : Episcopia de Axiopolis*, în *Monumente istorice și izvoare creștine*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1987, p. 125—148 ; I. Barnea, DID, III, p. 181, presupune că, totuși, Constantia era sediu episcopal în veacul al XI-lea.

Rămânând în domeniul arheologiei, un alt argument ce pare să se opună existenței aici a unui centru episcopal, îl poate constitui și faptul că în singura necropolă cercetată din secolele X—XI, continuă să persiste și unele elemente de rit și ritual cu rezonanțe păgine (mâini întinse pe lângă corp, vase depuse în morminte).

Necropola a fost depistată în zona stadionului Portul și poate fi contemporană cu ultima etapă de locuire al așezării rurale de aici sau este ulterioară ei (în gropile mormintelor au fost antrenate fragmente ceramice din așezare.

Scheletele, adulți și copii, sînt îngropate după ritualul creștin, cu privirea spre răsărit și mâinile împreunate pe piept sau bazin; ca o excepție notăm un mormînt orientat SV—NE, cu brațele întinse pe lângă corp.⁷²

Înmormîntările s-au făcut în gropi simple, fără sicrie, uneori se constată preocupări pentru protejarea lor cu șiruri de cărămizi dispuse pe laturile lungi sau casetă construită din plăci de piatră.⁷³

Ca o persistență a unor ritualuri păgine consemnăm depunerea într-un mormînt de adult, pe lângă corp, a unui vas borcan lucrat dintr-o pastă grosieră.

O altă categorie de descoperiri o formează cîteva piese de podoabă sau port, lucrate din bronz — o verigă simplă, un cercel, o aplică — care nu ne oferă posibilitatea unor precizări cronologice. Situația stratigrafică și elementele de rit și ritual pledează pentru o încadrare în orizontul mare de necropole dobrogene de înhumăție din secolul al XI-lea, care au ca limită cronologică inferioară, jumătatea secolului al X-lea.⁷⁴

Necropola se pare că a funcționat pînă pe la jumătatea secolului al XI-lea cînd, așa cum ne-o dovedesc descoperirile monetare, locuirea încetează pe teritoriul actual al orașului Constanța.

Deși numărul monedelor este destul de mic — 56 — în comparație cu alte centre dobrogene — Isaccea (672), Nufăru (722), Păcuiul lui Soare (1093) — el ne permite creionarea cîtorva aspecte din viața acestui centru maritim.

În primul rînd, putem afirma, și modestia celorlalte descoperiri arheologice ne-o confirmă, că așezarea acesta n-a reușit să depășească stadiul unui centru bizantin de mai mică importanță.

Dezvoltarea deosebită pe care o cunoaște în timpul lui Constantin VII și Roman al II-lea se va continua firesc în a doua jumătate a secolului al X-lea și în primele decenii ale celui următor, în condițiile în care întreaga provincie dintre Dunăre și Mare beneficiază de o prezență masivă a monedei bizantine.

⁷² Vezi nota 61.

⁷³ Pentru mormintele cu casetă de piatră vezi Gh. Mănușu Adameșteanu, Peuce, 10, 1991, p. 361—364.

⁷⁴ Silvia Baraschi, SCIVA, 28, 1977, 3, p. 403—417.

Tabelul nr. 5. Monede izolate descoperite la Constanța din secolele X—XI.

Împărați	Perioada	Tipul	AE	AR	Total
Ioan Tzimiskes — Constantin VIII	969—1028	clasa A — var. 5	1	2	26
		— var. 8	1		
		— var. 24	1		
		— var. 24 a	1		
		— var. 26	2		
		— var. 39	1		
		— var. 40 a	4		
		— var. 49	1		
	— var. ?	12			
Roman III	1028—1034	clasa B	12		12
Mihail IV[	1034—1041	clasa C	6		6
Constantin IX[	1042—1055	clasa D	6		6
Constantin X	1059—1067	clasa E	1		
		semnate[	3		4
Roman IV	1067—1071	clasa G	1		1
Mihail VII	1071—1078	clasa H	1		
		semnate[	1		2
Nichifon III	1078—1081	clasa I	1		1
Total			56	2	58

Trecînd peste momentul Nicefor II Phocas — o singură piesă de argint la Constanța, dar 4 de bronz și 1 de aur pentru Dobrogea⁷⁵ — ca și peste raritatea exemplarelor din clasa A₁, apariții foarte rare în peisajul dobrogean,⁷⁶ ajungem la cele din clasa A₂ (989—1019/1020) și clasa A₃ (1019/1020)⁷⁷ care se impun prin numărul lor foarte mare (24 ex.)⁷⁸.

⁷⁵ Constanța — miliaresion cf. Mss. nr. 1072, muzeul Constanța, inv. 7269; I. Iordanov, *op. cit.*, p. 188. Dobrogea — 1 ex. aur, cf. Mss. nr. 1066, muzeul Constanța, inv. 6070; folles — Isaceea — Iordanov, *op. cit.*, p. 188, Mangalia — Iliescu O., SCN, II, 1958, p. 454, nr. 14, Păcuiul lui Soare — B. Mitrea, în P. Diaconu, D. Vilceanu, *Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină*, I, București, 1972, p. 189, nr. 55; Dobrogea — informație Papisima N. — păstrat la muzeul Călărași.

⁷⁶ Gh. Mănuclu Adameșteanu, Peuce, 10, 1991, p. 498, 502.

⁷⁷ D. M. Metcalf, *Coinage in South Eastern Europe 820—1396*, ed. II, London, 1979, p. 58—59.

⁷⁸ Varianta 5 — Mss. nr. 1089, var. 8 — Mss. 1096, var. 24. Gh. Poenaru Bordea și Corneliu Popa, BSNR, LXX—LXXIV (1976—1980), p. 642, nota 27, var. 24 a — Mss. 1113, var. 26 — I. Dimian, SCN, III, 1960, p. 215, pl. V/1, 2, var. 39, *ibidem*, pl. V/9, var. 40 a — Mss. 1122, I. Dimian, *op. cit.*, pl. V/5, 6, 7, var. 49 — Gh. Poenaru Bordea, Corneliu Popa, *op. cit.*, p. 637, nr. 17, var. ? — B. Mitrea, Dacia, 15, 1971, p. 412, nr. 102; idem, Dacia, 7, 1963, p. 597, nr. 49, I. Dimian, *op. cit.*, fig. I/1 a-b, 2 a-b, II/1—4, V/3, 4, 8 și un exemplar într-o colecție particulară din comuna Murighiol, jud. Tulcea.

Dacă adăugăm și cele două monede de argint (de la Ioan Tzimiskes)⁷⁹, observăm că ele cumulează aproape jumătate — 26 din 56 piese — din totalul descoperirilor din intervalul cuprins între anii 969—1081.

Raportul monedă/ani de domnie ne dovedește că momentul maxim al acestei dezvoltări va fi cuprins în perioada imediat următoare, când consemnăm 12 piese de la împăratul Roman al III-lea (1028—1034)⁸⁰ și cel mai înalt indice 2,00, față de numai 0,85 sub următorul împărat — Mihail al IV-lea (1034—1041).⁸¹

Trecerea în revistă a celorlalte etape ne arată că sub Roman al III-lea se ajunge la dezvoltarea maximă a acestui centru. Se pare că atacurile pecenege din anul 1036⁸² vor afecta și Constantia care, în scurtă vreme, va înceta să existe.

Ultimile descoperiri monetare semnificative sînt emisiuni anonime și semnate ale împăraților Constantin al IX-lea (1042—1055) și Constantin al X-lea (1059—1067).⁸³ Spre sfîrșitul domniei sale — în anul 1064 — consemnăm invazia uzilor — eveniment ce-ar fi putut determina sfîrșitul așezării, moment ce poate fi plasat însă și în timpul răscoalei orașelor paristriene din deceniul al 8-lea.

Emisiunile monetare ulterioare — 1 ex. de la Roman IV (1067—1071), 2 ex. de la Mihail VII (1071—1078) și 1 ex. de la Nicefor III (1078—1081) — au un caracter accidental și nu par să pledeze pentru continuarea locuirii de aici.⁸⁴

Situația aceasta este valabilă și pentru secolele următoare — XII—XIV — cînd nu putem consemna decît cîteva piese izolate, rătăcite pe acest lung interval de timp : un tetarteron de la Alexios I Comnenul (1092—1118), o piesă de la Theodor I Lascaris (1204—1222) și cîteva hyperperi de la Ioan III Vatatzes (1222—1254).⁸⁵

⁷⁹ B. Mitrea, *Dacia*, NS, 19, 1975, p. 316, nr. 96 ; Gh. Poenaru Bordea și Aurică Smaranda, *op. cit.*, p. 645—646, nr. 2.

⁸⁰ R. Ocheșeanu, Gh. Papuc, *Pontica*, 7, 1974, p. 412, nr. 398 ; Mss. 6917, 7025 ; I. Dimian, *op. cit.*, p. 205, pl. III/1—9.

⁸¹ Mss. 1238 ; I. Dimian, *op. cit.*, p. 202, pl. II/5—9.

⁸² Gh. Mănucu Adameșteanu, *Peuce*, 10, 1991, p. 504—505.

⁸³ Constantin IX — clasa D — I. Dimian, *loc. cit.*, pl. IV/2—4 ; Gh. Poenaru Bordea și Al. Popeea, *SCIVA*, 26, 1976, 2, p. 219, nr. 133, 134 ; Radu Ocheșeanu și Paul Dicu, *BSNR*, LXXV—LXXVI, 1981—1982, p. 447, nr. 33. Constantin X — clasa E — Mss. 1381 ; semnate — Gh. Poenaru Bordea, Al. Popeea, *op. cit.*, p. 219, nr. 135 și Mss. 1376 ; colecție particulară din Constanța — 1 ex. Sesiunea națională de numismatică, Constanța, mai 1990.

⁸⁴ Roman IV — clasa G — I. Dimian, *op. cit.*, p. 216, pl. IV/1 a-b ; Mihail VII — anonimă — Gh. Poenaru Bordea, Al. Popeea, *op. cit.*, p. 219, nr. 136 — clasa H — surfrapată pe D-E-F ? — vezi ilustrația ; semnată — Mss. 1416 ; Nicefor III — 1 follis anonim — clasa I — Mss. 1344.

⁸⁵ A. Vertan, G. Custurea, *Pontica*, 21—22, 1988, p. 380, nr. 1307, Theodor I. Lascaris-Niceea, Em 1 — muzeul Constanța — inv. 7424 — E. Oberlander Tîrnoveanu, *BSNR*, LXXV—LXXVI, 1981—1982, p. 282, nr. 11 ; Hyperperi Ioan III Ducas Vatatzes — B. Mitrea, *Dacia*, 7, NS, 1963, p. 597, nr. 50, O. Iliescu, *RESEE*, VII, 1969, 1, p. 117, B. Mitrea, *Dacia*, 24, 1980, p. 376, nr. 141. La Muzeul din Constanța se mai păstrează cîteva piese tăiate, cu modul mic și modul mare, care nu au locul de descoperire sigur.

Impărați	Perioada		Constanța			Făcuilui lui Soare			Total jud. Constanța			
	Ani	%	Total	%	Moneda/ ani	Total	%	Moneda/ ani	Total	%	Moneda/ ani	
Tzimiskes — [												
Constantin VIII	969—1028	59	47,96	24	42,85	0 40	71	6,49	1,18	194	13,82	3,28
Roman III	1028—1034	6	4,87	12	21,42	2 00	93	8,50	15,50	142	10,12	23,60
Mihail IV [	1034—1041	7	5,69	6	10,71	0 85	183	16,74	26,14	216	15,39	30,80
Constantin IX [	1042—1055	13	10,56	6	10,71	0 46	300	27,44	23,07	349	24,87	26,80
Constantin X	1059—1067	8	6,50	4	7,14	0 50	167	15,27	20,87	191	13,61	23,80
Roman IV	1067—1071	4	3,25	1	1,78	0 25	112	10,24	28,00	124	8,83	31,00
Mihail VII	1071—1078	7	5,69	2	3,57	0 28	84	7,68	12,00	89	6,34	12,71
Nicefor III [	1078—1081	3	2,43	1	1,78	0 33	45	4,11	15,00	54	3,84	18,00
Alexios I	1081—1092	11	8,94	—	—	—	38	3,47	3,45	44	3,13	4,00
Total	969—1092			56			1093			1403		

Concentrarea citorva piese de la Theodor I Lascaris și Ioan III Ducas Vatatzes ne-ar putea sugera că locuirea fusese reluată în această perioadă și continuată în decursul acestui secol.

Pe portulanele lui Pietro Visconte păstrate la Florența (1311) Paris (1313), Viena (1318) și Venezia (1318) întâlnim numele Constantia, dar nu este trecut cu culoare roșie,⁸⁶ semn că nu era o așezare importantă, fapt relevat și de mărturiile arheologice și numismatice.

Ajungînd la capătul acestei încercări de reconstituire a locuirii înfiripate pe locul anticului Tomis, se cuvine să punctăm principalele idei enunțate aici :

1. Tomisul este distrus de atacurile populațiilor migratoare din anii 679—680 și nu va mai cunoaște importanța economică, politică și religioasă avută în epoca greco-romană.

Izvoarele scrise din veacurile VIII—IX — însemnările patriarhului Nicephorus, Cronica lui Theophanes Confesor, Notitiae Episcopatum, opera lui Walafrid Strabo sau textul lui Pseudo-Codinus reprezintă consemnarea unor realități anterioare sau se referă la localități aflate în afara ariei geografice dobrogene.

3. Descoperirile arheologice, sigilografice și numismatice par să indice existența unei așezări modeste în a doua jumătate a secolului al VIII-lea și începutul celui următor, care s-ar fi putut să se numească tot Tomis.

⁸⁶ N. Grămadă, *op. cit.*, p. 220, 239.

Tabelul nr. 6.

Nufăru			Isaccea			Total jud. Tulcea			Dobrogea		
Total	%	Moneda/ani	Total	%	Moneda/ani	Total	%	Moneda/ani	Total	%	Moneda/ani
98	13,57	1,63	123	18,30	2,05	468	18,27	7,93	686	17,06	11,62
60	8,31	10,00	64	9,52	10,66	259	10,11	43,16	413	10,27	68,83
93	12,88	13,28	114	16,96	16,28	534	20,85	76,28	756	18,80	108,00
140	19,39	10,76	103	15,32	7,92	396	15,46	30,46	751	18,68	57,76
120	16,62	15,00	62	9,22	7,75	287	11,20	35,87	482	11,99	60,25
65	9,00	16,25	62	9,22	15,00	164	6,40	41,00	289	7,18	72,25
45	6,23	6,42	34	5,05	4,85	118	4,60	16,85	209	5,19	29,85
47	6,50	15,66	59	8,77	19,66	146	5,70	48,66	201	5,00	67,00
54	7,47	4,90	51	7,58	4,63	189	7,37	17,18	233	5,79	21,18
722			672			2561			4020		

4. La jumătatea secolului al X-lea, exista o așezare cu numele de Constantia, înfiripată în intervalul 927—941. Înființarea ei este opera bizantinilor după cum o probează numeroasele descoperiri de factură bizantină : monede, sigilii, ceramică, obiecte de podoabă.

5. Este o locuire destul de modestă ce cunoaște o dezvoltare deosebită pînă la începutul secolului al XI-lea.

6. Atacurile pecenegilor (1036) și uzilor (1064) vor face ca așezarea să-și înceteze existența.

7. Cadrul geografic favorabil va asigura, cu întreruperile inerente, o continuitate de locuire, consemnată numismatic și documentar și în veacurile XIII—XIV. Numele Constantia este păstrat și se ajunge la Constantza din portulanele italienești ale veacului al XIV-lea, respectiv Constanța de astăzi.

TOMIS — CONSTANTIA — CONSTANȚA

Résumé

Les attaques des populations migratoires des années 679—680 ont mis fin à l'importance économique, politique et religieuse dont Tomis avait joui pendant l'antiquité.

Les informations transmises par les sources écrites des VIII—IX-es siècles — les notes du Patriarche Nicéphore, la Chronique de Théophane Confesseur, Notitiae Episcopatum, l'oeuvre de Walafrid Strabo ou le texte de Pséudo-Codein — doivent être considérées comme des reflets de réalités historiques antérieures, ou bien des mentions concernant des localités situées dans des régions autres que la Dobroudja

Les découvertes archéologiques, sigillographiques et numismatiques semblent indiquer, sur le site de l'actuelle Constanța, l'existence d'un habitat modeste, dont le nom pouvait être Tomis, dans la seconde moitié du VIII-e siècle et au début du siècle suivant. Au milieu du X-e siècle il y avait un établissement, dont le nom était Constantia. Il paraît qu'il fût fondé par les byzantins dans l'intervalle 927—941 — origine et date suggérées par de nombreuses découvertes de monnaies, sceaux, céramiques, pièces de parure de provenance byzantine. Il s'agissait d'un habitat aux traits assez modestes, dont le développement sera interrompu vers le début du XIe siècle par les attaques des Petchénègues (1036) et des Ouds (1064). Néanmoins, le cadre géographique favorable en assure, à quelques exceptions, la continuité d'habitation, prouvée par les découvertes numismatiques et les sources écrites des XIII—XIV-es siècles. Le haut moyennâgeux nom Constantia, devenu Constanța dans les portulanes italiens du XIV-e siècle, se conserve au cours des temps jusqu'à nos jours.